

Fedyayeva V.L.

FORMING OF SPIRITUAL NEEDS OF A CHILD IN FAMILY PEDAGOGY OF V. SUKHOMLYNSKIY

The article highlights questions about necessity of improvement of system of upbringing and education on basis of effective communication between children and parents, opposing influence of senior public institutions that requires from parents tremendous efforts that leads not only to harmonious development of children and parents to self-determination, approval of their human dignity, but to further forming of their personalities. Respect for children's personality, skills, habits, interests, hobbies in the children's team, undeniable influence of collective on personality, parenting without punishment, leading role of word and personal example of caregiver to a child is a corner stone of pedagogy of Sukhomlynskiy. Prominent author developed the conception of raise of a child based on the main pedagogical components of pedagogical and upbringing process, disclosure of each of them, finding ways to optimize their combination. As a serious warning towards forming of children's culture and relationships between pupils he considered facts of tactless and rude interference of parents in the world of a child's life. As a result it can be one of the causes of isolation and alienation of a man in his (her) adulthood. Particularly unacceptable is the dictates of parents in the field of children's communication. So the duty of parents is not to deny friendship, but to help children to define their places in the children's team, to understand the meaning of true friendship, to socialize them in contemporary society.

Keywords: baby, parenting, education, harmonious development, moral needs.

УДК 37.012+910.1 (045)

Хоружа Л. Л.*

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МАТЕРІАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО**

У статті аналізується проблема взаємозв'язку матеріального і духовного, визначається їх важливість у розвитку особистості. Зрозуміти діалектику цих видів соціальної діяльності та досягти їхнього балансу на особистісному рівні людини, правильно вибудувати педагогічний процес уможливило осмислення педагогічних ідей В. Сухомлинського в контексті сучасних проблем освіти.

Розкрито сутність позиції вченого щодо діалектики і гармонізації матеріальних та духовних потреб особистості, створення відповідного освітнього середовища для їхнього розвитку, національного та духовного відродження, формування естетичних смаків, культури споживання людини.

Ключові слова: матеріальні та духовні потреби, соціальна діяльність, навчально-виховне середовище, гуманізація, культура споживання.

Трансформації, які відбулися сьогодні у всіх сферах життя суспільства, динамічні соціокультурні процеси актуалізували чимало проблем у вихованні дітей та молоді. Серед них найбільш складною є духовна спустошеність, моральний занепад частини молодих людей і одночасно домінування споживацьких цінностей, бажання матеріального благополуччя.

Питання взаємозв'язку матеріального та духовного, потреб особистості осмислювалися вченими у різні часи. Як соціальну діяльність матеріальне і духовне споживання вивчали філософи, соціологи, психологи, педагоги. Серед них слід відзначити праці К. Абульханової-Славської, В. Андрущенко, Г. Апресяна, Л. Буєвої, Л. Виготського, В. Кременя та інших учених. Особливої актуальності набуває ця проблема сьогодні, коли пріоритет матеріальних цінностей у суспільстві призвів до занепаду основних життєвих цінностей – добра, милосердя, справедливості, порядності. Шукаючи шляхів подолання цієї ситуації, важливо зануритись у праці видатних особистостей, які не тільки в теорії, а й на практиці торкалися цього питання.

* © Хоружа Л. Л.*

Одним із таких педагогів-практиків був В. Сухомлинський. Уся його педагогічна спадщина – це скарбниця духовності, практикум з формування в особистості загальнолюдських цінностей, духовного збагачення, привчання її до праці та створення матеріальних продуктів.

Аналізуючи взаємозв'язок матеріального та духовного в розвитку особистості, В. Сухомлинський визначав діяльнісний підхід як певну методологію вивчення цього процесу. Це дозволило вченому розглядати споживання в цілому як соціальну діяльність і як цілісне явище в сукупності його зв'язків і відносин. Сама діяльність розглядається Василем Олександровичем як феномен, який є засобом існування і розвитку особистості, процесом перетворення природної та соціальної дійсності відповідно до потреб суспільства та особистості.

Соціальна діяльність є складним явищем за своєю сутністю. Вона завжди здійснюється особистістю свідомо щодо реалізації її потреб, цілеспрямовано і включає як зовнішній (матеріальний), так і внутрішній (духовний) аспекти. Ці два аспекти перебувають у діалектичній єдності. У процесі матеріальної діяльності людина не тільки засвоює навколишній світ, виробляє матеріальні продукти для свого існування, а й реалізується духовно, задовольняючи свої потреби.

Отже, В. Сухомлинський, спираючись на таке філософське підґрунтя, в основу своїх педагогічних міркувань покладав ідею діалектики матеріального і духовного, розглядаючи їх як складові соціальної діяльності. Адже людина не просто пасивно задовольняє свої потреби, адаптується до навколишнього світу, але й перетворює його відповідно до своїх потреб, виступає в ролі активно чинного суб'єкта.

Розвиваючи цю ідею, учений актуалізує питання морального збагачення особистості у процесі створення матеріальних продуктів, наголошуючи на взаємозв'язку матеріального й духовного в житті людини. У праці, – зазначає В. Сухомлинський, – «у процесі взаємозв'язків у суспільстві формується моральне обличчя людини, її духовна культура, погляди на життя, світогляд» [4, с. 258].

Узагальнюючи різні педагогічні міркування Василя Олександровича щодо сутності духовного розвитку людини, слід зазначити, що він розглядає цей феномен як сенс буття людини, те, що підносить її, спрямовує на осягнення здобутків культури, формування особистісних цінностей, самовдосконалення, розширення людських можливостей. На думку видатного педагога, духовність не самоцінність – це вектор удосконалення особистості, можливість упорядкувати себе й своє ставлення до всіх життєвих об'єктів, відійти від вузькоособистісних інтересів життя та перейти до цінностей найвищого гатунку – загальнолюдських.

Ця концептуальна ідея є наскрізною в педагогічних міркуваннях В. Сухомлинського й ілюстрована в чисельних його працях. У статті «Від світу речей – до суспільства. Звідки що береться?» він стверджує, що «одним із важливих виховних завдань вчителя є те, щоб діти зрозуміли і відчували серцем: завдяки створенню матеріальних і духовних благ визначається у нашому суспільстві ставлення людини до людини, суспільне обличчя громадянина» [там само].

Учений був переконаний, що реалізація матеріальних і духовних потреб дитини, а згодом і сформованої особистості залежить від середовища, в якому відбувається її розвиток. Домінування в ньому моральних цінностей, культури спілкування, толерантності, розуміння потреб дитини – ось важливі складові процесу взаємодії з нею. В. Сухомлинський зазначав: «Дитина, яка зазнала потреби в людині, стає дуже проникливою, сприйнятливою, чутливою до навколишнього світу, до людей, до вчинків, подій, стосунків між людьми» [2, с. 147].

Зазначене є основою гармонізації матеріального й духовного споживання особистості. Якщо вивчати педагогічні ідеї В. Сухомлинського в контексті часу, то для радянського періоду характерним є збільшення виробництва, створення матеріальних продуктів, залучення змалечку дитини до праці. Для сучасного періоду розвитку українського суспільства притаманним є присвоєння суб'єктом готових продуктів.

Недаремно його називають «часом споживання». Тому спробуємо виділити з творчої та наукової спадщини педагога декілька важливих ідей щодо формування певного балансу між матеріальним і духовним споживанням особистості.

Негативним явищем нашого часу є втрата молоддю бажання сумлінно працювати. Такі соціальні проблеми, як безробіття, низька заробітна плата, відсутність соціальних перспектив і кар'єрного зростання, майже зневолили потребу молоді створювати матеріальні блага, наполегливо працювати. Більшість з молодих людей прагнуть мати значні статки, не прикладаючи значних зусиль. Реагуючи на цю серйозну проблему, відродження потребує істина, яку сповідував В. Сухомлинський, що «праця підносить, приносить людині повноту щастя, ... є сутністю самого життя» [4, с. 264]. Система виховання у школі Василя Олександровича була побудована так, що «вже у роки дитинства людина була переконана, що важливим полем діяльності, на якому вона може розкрити свої сили, творчі здібності, є чесна праця на благо суспільства» [4, с. 264].

Важливим висновком В. Сухомлинського було розуміння праці як невід'ємної складової духовного життя особистості, розкриття її індивідуальності та самобутності. «Дуже важливо, – пише вчений, щоб у роки дитинства кожна людина досягала значних успіхів в улюбленій праці» [4, с. 442].

Сучасна ситуація розвитку особистості характеризується також звуженням її соціальних контактів. Соціальні мережі, чати, блоги, інтернет-простір, де діти проводять більшість вільного часу, неформальні групи та інше формують їхнє ставлення до дійсності, відповідний світогляд та моделі поведінки. Звичайно, такі реалії зумовлюють об'єктивні зміни в розвитку особистості та її потреб, середовища, в якому відбувається цей процес.

У цьому контексті, як види соціальної діяльності, матеріальне і духовне споживання особистості, на думку В. Сухомлинського, формуються в особистості в умовах широкого соціального суб'єкт-суб'єктного оточення. У це коло вчений включав: Батьківщину, природу, родину, результати праці людини тощо. Саме такий підхід дозволяє розширити зовнішні та внутрішні зв'язки дитини в класі, школі, соціумі, які спрямовані на становлення особистісних позицій, визначення сенсу життя. Про це наголошує вчений у своїх працях «Виховання громадянина», «Хрестоматія з етики», «Який слід повинна залишити на землі людина?», «Щастя та праця» та інші. Отже, розширення соціального середовища і наповнення його новим змістом уможливає формування нових матеріальних і духовних потреб особистості.

Недаремно ця проблема стала предметом багатьох наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Так, І. Кевішас (Литва) стверджує, що важливо створювати духовне середовище для повноцінного розвитку особистості. Адже «у демократичному суспільстві виховний простір як сферу прояву духовності особистості створюють суб'єкти діяльності. А це означає, що особливості такого середовища залежать від їхньої зрілості, самовизначення та творчості» [1, с. 570].

Вимогами сучасної освіти є вже не наповнення людини новими знаннями, а її розвиток і саморозвиток. Знання швидко застарівають, а духовність сприяє розвитку таких людських потреб, як пізнання, проектування, передбачення, прагнення, усвідомлення і має такі якісні ознаки, як ширина, глибина, багатозначність. Тому найважливішим у навчанні є формування в особистості необхідного рівня мотивації навчальної діяльності, ставлення до навчання як до відповідальної праці. У зв'язку з цим необхідним є введення в освіту нових структурно-змістових компонентів, як-от: зміна взаємин в освітньому середовищі, урізноманітнення та розширення форм процесу навчання тощо. Це передбачає навчання поза межами класу, зміну ролі дитини в навчальному середовищі, евристичне навчання, дидактичні ігри та інше. Оновлення системи взаємодії з учнем, форм навчання має суттєве значення у формуванні матеріальних і духовних потреб дитини, розкритті її внутрішнього потенціалу.

Звертаючись до спадщини В. Сухомлинського, можна знайти чимало прикладів організації саме такого навчально-виховного середовища для дитини. По-перше, вчений

був переконаний, що знання набуваються людиною для того, щоб мати певні переконання аби керуватися в моральних, трудових, суспільних, естетичних взаєминах з людьми, застосуватися їх у певній формі у власному житті. Саме в характері застосування знань – сутність єдності морального і розумового розвитку. Уроки під відкритим небом, уроки-подорожі та казки, гра, форми співробітництва вчителів і батьків тощо – саме такі форми розширюють можливості пізнавального розвитку дитини, формують її потреби. В. Сухомлинський стверджував, що «педагогічний ефект кожного засобу впливу на особистість залежить від того, наскільки продумані, цілеспрямовані, ефективні інші засоби впливу» [3, с. 43].

Розвиваючи думку щодо ставлення дитини до навчання, видатний педагог був переконаний, що «розумова діяльність – це праця, яка вимагає значних зусиль, сумління, вміння відмовитися від багатьох задовольень. Саме в атмосфері праці формується наполегливість, сила волі» [4, с. 312]. Критичне ставлення до досягнутих результатів, бажання удосконалити справу є важливим для майбутнього працівника будь-якої сфери.

Надзвичайно актуальною проблемою сьогодення є національна консолідація людей, їх чітко визначена громадянська позиція, національна ідентичність. Шукаючи практичні шляхи вирішення цієї проблеми, слід знову скористатися ідеями В. Сухомлинського, який звертав увагу на нерозривний взаємозв'язок процесів національного та духовного відродження, їх взаємодоповнення та взаємозбагачення. Як не згадати в цьому контексті відомі чотири культу у вихованні, на які спирався педагог: культ Вітчизни, культ людини, культ книги і культ рідного слова [3, с. 204]. Саме ці чотири культу можна вважати життєдайним джерелом у формуванні духовних і матеріальних потреб дитини.

Цю ідею В. Сухомлинський проводить крізь усю свою творчість. Згадаймо, наприклад, «Хрестоматію з етики», де він визначає основні виховні домінанти особистості. У своїх літературних мініатюрах він подає їх як певні життєві правила, рекомендації:

- «Найдорожче – рідна земля» («Найдорожче»);
- «Пташки не люблять тих, хто до них байдужий» («Що посієш, те й збереш»);
- «Головне, щоб ви були людиною» («Ваня старший і Ваня молодший»);
- «Людині потрібні не тільки праця та хліб, а й пісня» («Хліб, праця та пісня»);
- «Коли на материнському полі горе, слід забути про сперечання, гнів, образи, ненависть» («Материнська нива»);
- «Рана від слова загоюється, однак глибокий слід залишає» («Образливе слово»);
- «Вмілим рукам відкрив свої таємниці золотий папір» («Чотири аркуші золотого паперу»).

Можна навести чимало таких цитат з хрестоматії, вони у своїй сукупності визначають виховне ядро особистості, основу якого складають національні та загальнолюдські цінності, етичні норми і правила поведінки [5].

У відродженні національного й духовного в особистості великого значення надає В. Сухомлинський рідному слову, процесу читання рідною мовою, які мають стати духовною потребою людини. Педагог стверджує, що для дитини важливо «багато разів бути у джерела думки, пережити красоту слова» [4, с. 347], а також «мова – це матеріальне визначення думки, а дитина буде знати її лише тоді, коли разом із змістом буде сприймати яскраву емоційну окрасу, живе тремтіння рідного слова» [там само, с. 328].

Узагальнюючи вищезазначене, слід звернути увагу на те, що розвиток матеріальних і духовних потреб особистості В. Сухомлинський завжди розглядав у культурному контексті. Адже, з одного боку, сама особистість є суб'єктом, носієм культури, яка характеризує рівень розкриття її сутнісних сил. У той же час культура визначає досягнутий ступінь матеріального і духовного прогресу. У цьому сенсі культура презентує розвиток людських сил і взаємин людини як суб'єкта соціальної діяльності

і визначається в багатстві створених нею матеріальних і духовних продуктів. Розуміння культури як специфічного способу людської діяльності має велике значення для усвідомлення поняття «культура матеріального і духовного споживання».

Культура споживання означає спосіб інтеріоризації сутнісних сил людини, які визначаються в матеріальних і духовних продуктах, вона виконує в житті людини регулятивну функцію, визначає спосіб і спрямованість споживання, його ефективність та соціальну значущість.

В. Сухомлинський не використовував безпосередньо у своїх працях поняття «культура споживання», однак активно проводив думку про те, що культура споживання визначається у збагаченні особистісного потенціалу дитини і спрямуванні його в подальшу на матеріальну і духовну діяльність. Змістовим ядром цього процесу, – вважав вчений, – є гуманізація, яка стверджується в загальнолюдських цінностях. Саме гуманістична природа культури споживання є її системоутвірною основою, що впливає на формування соціального та індивідуального в особистості, уміння свідомо впливати на процес задоволення своїх потреб. Виявлення особистістю культури споживання Василь Олександрович вбачав у ситуаціях, коли «у дитини з'являється особистий інтерес, який визначається в піклуванні про суспільне благо, в його серці ніколи не приживуться паростки егоїзму» [4, с. 470].

Слід також зазначити, що для формування культури споживання, як відзначав В. Сухомлинський, важливі знання та переконання особистості, її економічна, екологічна, естетична обізнаність, відповідний етичний розвиток. При цьому культура споживання не формується автоматично, а потребує вольових зусиль самої особистості, готовності до подолання внутрішніх і зовнішніх перешкод. Відтак культура споживання впливає на процес задоволення матеріальних і духовних потреб особистості через реалізацію гуманістичної та пізнавальної функцій.

Таким чином, проблема взаємозв'язку матеріального та духовного у вихованні особистості залишається актуальною в контексті сучасної соціальної та освітньої проблематики. Осмислення педагогічної спадщини В. Сухомлинського з цього питання засвідчує життєдайність ідей вченого, їхнє впровадження в педагогічну практику. Діалектика і гармонізація матеріальних та духовних потреб особистості, створення відповідного освітнього середовища для їхнього розвитку, національне та духовне відродження, формування естетичних смаків, культури споживання людини тощо складають сутність позиції вченого. Звернення до спадщини великого українського педагога і нове «прочитання» його праць дозволить виявити ціннісно-смыслову значущість сучасних життєвих подій і культурних явищ, підняти особистісні цінності та смисли людини до їх загальнолюдської значущості.

Література:

1. Кевишас И. Гуманизация воспитательного пространства в контексте образования / И. Кевишас // Современное образование: смыслы и стратегии духовного развития человека / под ред. Б. П. Мартиросяна, Г. Н. Филонова, О. В. Суходольской-Кулешовой. – М. : Ленанд, 2013. – 616 с.
2. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К., 1978. – 263 с.
3. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5- ти т. – Т. 3. – К. : Рад. шк., 1977. – С. 279.
4. Сухомлинский В. Сердце отдаю детям / В. О. Сухомлинский. – К. : Акта, 2012. – 563 с.
5. Сухомлинский В. А. Хрестоматия по этике / сост. О. В. Сухомлинская / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1990. – 304 с.

Хоружая Л. Л.

ВЗАИМОСВЯЗЬ МАТЕРИАЛЬНОГО И ДУХОВНОГО В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ В. СУХОМИНСКОГО

В статье анализируется проблема взаимосвязи материального и духовного, актуализируется их значение в развитии личности. Понять диалектику этих видов

социальной деятельности, достичь их баланса на личностном уровне человека, правильно построить педагогический процесс позволяет осмысление педагогических идей В. Сухомлинского в контексте современных проблем образования.

Раскрыта сущность позиции ученого относительно диалектики и гармонизации материальных и духовных потребностей личности, создание соответствующей образовательной среды для их развития, национальное и духовное возрождение, формирование эстетических вкусов, культуры потребления человека.

Ключевые слова: материальные и духовные потребности, социальная деятельность, учебно-воспитательная среда, гуманизация, культура потребления.

Khoruzha L L.

THE MATERIALISTIC AND SPIRITUAL INTERCONNECTION IN THE PEDAGOGICAL HERITAGE OF VASYL SUKHOMLYNSKYI

The article is focusing on the issue of material and intellectual values linkage and their impact on a personality development. Interpretation of pedagogical ideas by Vasyl Sukhomlonskyi in the current educational problems context will be in help with dialectics of the above mentioned two social activity types' comprehension, ensure their balance for an individual and set up the pedagogical process appropriately.

The core scientist's position concerning materialistic and spiritual needs for the personality's dialectics and harmonization has been revealed, regarding them as social activity components and due to their corresponding education environment creation peculiarities.

The educator-humanist's experience in providing the continuous interconnection of the national and spiritual renaissance processes; their complementarity and mutual enrichment through the four educational cults like that of the Motherland; the man's, the books and the native word cults has been presented in practice.

The person's consuming culture backbone is based on its humanistic nature affecting the personality's social and individual formation, skill to consciously influence own needs satisfaction.

According to the scientist's views humanization makes a content nucleus of the process, realized in the human relationship.

Keywords: material and intellectual values, social activity, educational environment, humanization, consumer culture.

УДК 37.012+910.1 (045)

Шоробура І. М.*

РОЗВИТОК ДУХОВНИХ ПОТРЕБ ДИТИНИ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються питання розвитку духовних потреб дитини в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, яку наповнює ідея проектування людини. Метою навчально-виховного процесу великий педагог вважав усебічний розвиток особистості. В. Сухомлинський вбачав мету виховання в розвитку творчих сил і здібностей особистості в умовах колективу й на основі етико-естетичних цінностей, інтересів і потреб, спрямованих на творчу працю і саморозвиток. Творчий підхід вчителя до навчання й виховання є дуже важливим. В. Сухомлинський дослідив професію вчителя, її особливості, обґрунтував концепцію формування гуманістичної спрямованості особистості вчителя і сформулював умови його ефективної роботи. Його творча спадщина для сучасних поколінь учителів є джерелом розвитку та вдосконалення професійної педагогічної майстерності.

Ключові слова: школа, педагогічна концепція В. Сухомлинського.

Спадщина В. Сухомлинського для сучасних поколінь учителів – джерело неперервного розвитку й удосконалення професійної психолого-педагогічної

* Шоробура І. М.*